

Dr. France Bučar

ODLIČNOST KOT SISTEMSKA LASTNOST

Povzetek

Odličnost kot pojem je bila pri nas doslej obravnavana v pretežni meri v zvezi z gospodarstvom. Za dežele na prehodu iz komunizma v demokracijo in tržno gospodarstvo je bila odličnost na gospodarskem področju posebej pomembna, saj naj bi prispevala k premostitvi zaostanka za razvitimi zahodnimi državami ne samo v tehnološkem razvoju ampak še posebej na miselnem področju. Danes se nam zdi zahteva po odličnosti na tehnološkem in ekonomskem področju kot nekaj samo po sebi umevnega, saj brez tega ne moremo obstati v tekmi na trgu, ki je vse bolj globalna.

V ospredje stopa zahteva po odličnosti kot sistemska lastnost, nujna za družbeno integracijo. Tu ne gre le za prehod iz komunizma v demokracijo in tržno gospodarstvo, kar je s svetovnega vidika v bistvu parcialni problem, ampak za prehod v novo svetovno paradigmo, ki ga spremlja predvsem kriza vrednot visoko razvite kompleksne družbe, podobno kot je bila na prehodu v industrijsko družbo za Durkheima kriza vrednot tedanje družbe ovtira za prehod v organsko integracijo družbe. Odličnost kot sistemska lastnost je univerzalija, ki je iznad tehnološke in ekonomske odličnosti, kot zbir lastnosti, nujnih za družbeno integracijo. Kaj je njena vsebina, pa celo njeno ime je zaenkrat lahko še sporno, vsekakor še ne dognano področje, saj gre za potrebo po novih odgovorih, ki jih dosedanji pozitivistični svet ne more oblikovati.

EXCELLENCE AS A SYSTEM PROPERTY

Summary

The excellence as a notion has been dealt, up to now, mostly in connection with the problems of economy. To be excellent in economic field was of outmost importance for the countries in transition from communism into democracy and free market economy since this was the condition to overbridge the gap separating them from the more advanced countries of the West; not only as regards staying behind in technological sense but in spiritual one as well. Nowadays the requirement to be excellent in technological and economic field is self-explanatory. It is impossible to survive in the market competition, which comes to be global, without reaching the level of excellence of the advanced countries.

Today, another aspect of the excellence comes into the forefront: the character of the excellence as the system property relevant to the social integration. In this case it is not the transition from communism into democracy and free market economy which is at stake, what in itself is but a minor problem from a global point of view. The matter in question is the transition into a new world paradigm associated with the crisis of the values of the modern complex society. The sociologist Durkheim was confronted with a similar problem at the end 19-th century, when there was a crisis of the values of the industrial society which had to be overcome as a condition to enter into a new organic integrated society. Excellence as a system property is a universal entity in philosophical meaning of the term, overarching the technical and economic excellence as a sum of characteristics necessary for social integration. As for the contents thereof, it may for the moment be still an open and even contestable question, even as to the term excellence itself applied to this problem area. Faced with the problems the positivist world view is unable to provide us, we are in any case in need of new answers.

Sožitje različnih poti odličnosti se nujno navezuje na nek skupen cilj, ker bi sicer ne mogli govoriti o sožitju različnih poti. V vsakem primeru ne bi imelo smisla. Poleg tega sledi, da je tak skupen cilj lahko le vrednost. Posebej še, če ga postavimo na globalno raven, ker je tak skupen cilj lahko le nekaj, kar je sprejemljivo za vse človeštvo. To potem ni več le nek konkreten projekt, niti skupek različnih projektov. Postane univerzalija, abstraktna vrednota z etičnim nabojem, ki mu morajo ustrezati in ki so mu kot splošnemu etičnemu imperativu podrejeni vsi najrazličnejši konkretni projekti. Po tej logično deduktivni metodi smo prišli do pojma odličnosti, ki ni več

tehnološki pojem kot označevalec optimalnega razmerja med ciljem in dejavnostjo oz. sredstvi, ki jih za dosego cilja uporabimo.

Kot univerzalija tak pojem odličnosti ni v nasprotju s tehnološko pojmovano odličnostjo in je predvsem ne nadomešča. Jo pa nadgrajuje. Ob slehernem projektu se pojavlja pojem odličnosti kot primerjalna kategorija. O odličnosti moremo govoriti samo kot stopnji usposobljenosti za dosego določenega cilja v primerjavi z drugimi tekmeci za enak ali podoben cilj. V sedanjem tekmovalnem svetu prodrejo oz. se uveljavijo samo tisti posamezniki ali organizacije, ki glede na nek postavljeni cilj (običajno vsebovan v nekem konkretnem projektu) dosežejo najvišjo stopnjo usposobljenosti za dosego takega cilja. Tisti, ki je ne dosežejo, so v tej tekmi vnaprej izločeni. Zahtevana in pričakovana usposobljenost bo različna za sleherno tehnološko področje, celo za nek konkreten projekt. Podobno velja za ekonomsko področje. Pa tudi za katerokoli drugo.

Tako pojmovana odličnost ni istovetna s pojmom učinkovitosti kot razmerju med vložkom in izplnom (input - output razmerje), ki se uporablja na tehnološkem področju, pa tudi ne s pojmom optimalizacije, uporabljanim zlasti na ekonomskem. Odličnost se ne prekriva z optimalizacijo. Čeprav se stalno uporablja za pojem odličnosti, da naj bi bilo zanj značilno, da »je dobro le najboljše«, je tako stališče v nasprotju tako s teorijo kot prakso. Teorija o procesu odločanja je že davno zavrnila pojem optimalizacije kot kriterij za odločanje. V procesu iskanja se ne iščejo optimalne rešitve ampak zadovoljive. Čim pridemo do zadovoljivih rešitev, se iskanje prekine. Odličnost se v tem primeru prekriva z zadovoljivostjo. V tem smislu se odlično izkaže za bolj racionalno kot iskanje optimalnosti. Optimalno postaja nekaj, kar za postavljeni cilj ni potrebno in lahko preide v razmetavanje energije.

Za učinkovitost na tehnološkem področju je odločilno vprašanje, kaj v izračun vključujemo na strani vložka. Izračun učinkovitosti je možen samo, kolikor imamo opraviti z matematično merljivimi količinami. Tu se soočamo s temeljnim problemom, ki ga v okviru pozitivističnega pristopa k problemom sveta nismo sposobni rešiti. V izračun učinkovitosti ne moremo vključevati sveta duhovnih vrednot in kakovosti, ker niso matematično merljive. V slehernem

merjenju učinkovitosti pa imamo opraviti z ljudmi kot nosilci najrazličnejših vrednot, ki pa jih kot vlošek ne moremo računsko izraziti in je zato končni izračun vedno le približek dejanskemu stanju ali pa odrazi celo povsem napačno sliko.

Odličnost ob samo tehnoloških ali ekonomskih parametrih ostaja tako samo tehnološko vprašanje in ostaja vezana le na posamezno procesno tehnologijo ali celo samo na posamezen konkreten projekt. Ob tekmovalnosti, ki je ena najpomembnejših sestavin tržnega gospodarstva kot prevladujoče oblike gospodarjenja danes, potreba po odličnosti ob takem tehnološkem oz. ekonomskem pojmovanju ne predstavlja nikakršnega posebnega odkritja ali novega spoznanja.. V procesu gospodarjenja se pojem učinkovitosti oz. optimalizacije skrči na tisto najnižjo točko uspešnosti, ki jo mora dosegati sleher na pravna ali fizična oseba, če hoče preživeti in je s tega vidika zato odkrivanje samoumevnosti. Dokazovati potrebo po doseganju take odličnosti bi pomenilo isto kot lačnemu dokazovati, da mora jesti. V tako pojmovani odličnosti ni nikakršne splošno veljavne vsebine, ki bi presegla posameznost prav določenega projekta.

S takega stališča postaja spričevalo odličnosti lahko tudi samostojno tržno blago, ki se kupuje in prodaja – podobno kot denar, ki naj bi bil po svoji funkciji le pomožno sredstvo za merjenje vrednosti, pa v menjalnih odnosih postaja tudi posebne vrste blago z lastno tržno ceno. In dejansko postaja dokazilo o ugotovljeni odličnosti posebna dobrina, ki ima lastno uporabno vrednost. Dobiva isti oz. širši pomen kot bonitetni razred v finančnem pogledu, ki pa je v tem primeru ožji, ker je omejen zgolj na finančno področje. Na trgu se pojavljajo posebne organizacije, ki prodajajo spričevalo odličnosti za posamezno podjetje. Spričevalo odličnosti je v tem primeru podobno oz. isto kot šolsko spričevalo, ki dokazuje, da je nosilec spričevala uspešno prestal preizkus znanja, ki se nanaša na določeno področje strokovnosti, za katero se izdaja spričevalo. Spričevalo samo po sebi seveda še ni dokaz o dejanskem znanju. Je domneva, katere resničnost je odvisna od vrste okoliščin, v prvi vrsti od verodostojnosti in ugleda izdajatelja spričevala.

Družbena stvarnost v sleherni skupnosti temelji na vrsti domnev, ki jih življenje potrjuje kot utemeljeno pričakovanje o ravnanju

njenih članov. Brez takih domnev obstoj družbe ne bi bil mogoč; imajo podobno vlogo kot priučeni odgovori po behaviorističnem pojmovanju kulture. Taka je npr. domneva o poštenosti. Poslovni svet enostavno ne bi mogel normalno delovati, če taka domneva ne bi v glavnem ustrezala stvarnosti. Družbena stvarnost pa po drugi strani obstoja samo tako in toliko časa, dokler stvarno življenje stalno potrjuje pravilnost takih splošnih domnev. Ko se svet domnev zruši, se družba kot implozija sesede sama vase. (Op. Za odkritje družbene stvarnosti kot socialnega pojava ima v sociologiji pionirsko mesto naš rojak Thomas Luckmann, ki je skupaj s Petrom Bergerjem v delu *The social construction of reality* znanstveni javnosti prvi predstavil ta socialni fenomen).

Današnji visoko kompleksni svet med drugim ne bi mogel vzdržati svojega stanja visoke razvitosti, če ne bi vzdržala npr. domneva o stopnji izobraženosti, ki jo terja stanje in delovanje visoke družbene kompleksnosti. Razvoj bi se ustavil, če bi bilo v vsakem primeru treba ugotavljati skladnost med formalnim dokazilom in dejanskim stanjem. Če bi se domneva izkazala kot nevzdržna, se stanje družbe z vsemi svojimi danimi značilnostmi izkaže kot utvara. Podobno kot inflacija na denarnem področju. Tudi vrednost denarja temelji na domnevi skladnosti med njegovo nominalno in dejansko vrednostjo. Trg jo mora stalno in vsak dan sproti potrjevati, sicer se vsa finančna zgradba poruši. Bančno poslovanje je v celoti vezano na pričakovanje, da bodo varčevalci zaupali banki, v katero so naložili denar. Brez tega banka ne bi mogla dati nobenega kredita.

Podobno vlogo kot sistem šolskih spričeval dobiva za gospodarske organizacije vse bolj tudi spričevala o odličnosti, ki jih izdajajo posebne specializirane organizacije. Tudi v tem primeru gre za domnevo o skladnosti dejanskega stanja s formalnim dokazilom. Organizacija s spričevalom odličnosti ne bo uspešna, če ni tudi v resnici takšna, kot prikazuje spričevalo. Zakaj ga tedaj sploh potrebuje? Zato ker sodobno visoko kompleksno gospodarstvo temelji na domnevi odličnosti partnerjev v poslovnih odnosih. Podobno kot domneva o poštenosti, velja tudi domneva o odličnosti kot ena od predpostavk sodobnega gospodarstva in družbe na splošno. Samo po sebi se razume, da imamo opraviti s partnerjem, ki je pošten,

ki se spozna na svoj posel, ki je odličen na svojem področju. S tega vidika bi odličnost lahko ocenili skoraj kot del sodobne duhovne infrastrukture, ki omogoča delovanje visoko razvite in zato tudi izjemno notranje soodvisne družbe.

S tem pa smo se ob pojmu odličnosti povsem premaknili s področja tehnološke učinkovitosti in optimalizacije na področje univerzalnosti. Odličnost ni več le v neposrednem odnosu do konkretnega projekta, neke neposredne naloge ali celo postavljene perspektive neke organizacije ampak postaja del pričakovanih lastnosti nosilca posamezne strokovnosti, poklica, položaja. V tem primeru odličnost ne pomeni najboljše od možnega. Gre še vedno za gradacijo od zadovoljivosti do vrhunskosti. Pomeni pa prag sprejemljivosti, ki ga določa ne samo stroka ampak tudi vrsta drugih opredelitev, ki jih zahteva družba kot celota in postavlja vrsta različnih časovnih okoliščin. Sprejemljiv je samo odličen železokrivec, odličen zidar, odličen strojnik, odličen ekonomist itd. Poleg tega pa se odličnost kot osebna lastnost preveša iz zgolj začetnega mesta v gospodarstvu oz. poslovanju tudi na najširša področja upravljanja družbenih zadev, ne samo velikih javnopравnih sistemov ampak tudi prosvete, zdravstva, znanosti, skratka vseh družbenih podsistemov in politike na splošno.

To je po eni strani povsem logično. Del sistema ne more odstopati od temeljnih lastnosti sistema kot celote. Če je zaradi tekmovalnosti v gospodarstvu sprejemljivo le odlično, je zaradi visoke medsebojne povezanosti in soodvisnosti sodobne družbe tudi gospodarstvo onemogočeno, če niso tudi vsi drugi deli družbenega sistema zavezani istim zahtevam odličnosti. In obratno. Vedno višja kompleksnost družbenega sistema zaradi pospešene hitrosti razvoja večja ne samo notranjo soodvisnost ampak tudi njegovo vedno večjo ranljivost. Sleherni dogodek na slehernem mestu sistema se širi po vsem sistemu in zato izravnalno vpliva na stanje sistema kot celote. Vendar na ravni zmogljivosti najnižje razvitega podsistema. Gospodarstvo ne more izkoristiti svojih zmogljivosti, če se ne more nasloniti na usklajeno delovanje vseh drugih družbenih podsistemov. Ker gospodarstvo lahko uspeva in preživi v tekmi z drugimi tekmeči le ob visokih standardih odličnosti, morajo komplementarne standarde

odličnosti dosegati tudi vsi drugi družbeni podsistemi. Posamezne gospodarske organizacije nimajo neposrednega vpliva na vse vložke, ki jih vgrajujejo v svoj proizvod. Kjer gre za izbor, ki je podvržen delovanju trga, ima podjetje možnost, da izbira med najboljšim, kar je moč najti na trgu. S tem je posredno določena tudi raven njegovega končnega proizvoda. Velik del vložka, ki odloča o kakovosti njegovega proizvoda pa podjetje ne dobi na trgu ampak ga dobiva od drugih družbenih podsistemov, v pretežni meri prek posredovanja države, kjer je trg izključen, izključena možnost izbire in neposredno denarno vrednotenje. Tega dela vložka, na katerega podjetje neposredno ne more vplivati, pa je vedno več. Ne samo po obsegu ampak tudi po pomembnosti. (O tem več npr. pri Jean-Claude Guillebaud, La refondation du monde). Podjetje le po zelo dolgem ovinku prek vpliva na državo in njen proračun lahko vpliva na svojo uspešnost. Toliko opevano tržno gospodarstvo z mnogimi domnevnimi ali nespornimi prednostmi je seveda v veliki meri le mit. Proizvodnja postaja vedno bolj neposredno družbena in podvržena kriterijem, ki denarno neposredno niso merljiva. Vplivajo pa neposredno na rezultat gospodarjenja posameznega podjetja.

Zlasti v okviru EU so na tem področju prišla v ospredje prizadevanja za t.i. deregulacijo, kar naj bi pomenilo, da se vrsta področij, ki jih danes ureja država, prepusti delovanju trga. Skoraj večino teh področij je v načelu dejansko možno prepustiti trgu: šolstvo, zdravstvo, znanost, varnost, komunalne zadeve, infrastrukturo v prometu itd. Seveda ob določenih pogojih. Urejanje vseh teh področij si je država v svojem razvoju enostransko prisvojila. Temeljni razlog je na eni strani v tem, da je večino storitev s teh področij, ki so neizogibno potrebne za življenje družbe, možno zagotoviti le, če so zagotovljene vsem ne glede na to ali jih želijo ali ne in ali so jih sposobni plačati. Te okoliščine se z razvojem spreminjajo. Čim večje je bogastvo posamezne družbe, vedno več je tistih tudi z relativno nižjimi dohodki, ki so sami sposobni, da si storitve s teh področij sami zagotavljajo prek tržnih odnosov in da lahko vplivajo tudi na ponudbo in kakovost. Izkazalo se je, da so tudi funkcije države v sicer daljšem ciklu izrazito podrejene razvojnim zakonitostim. Revna družba v veliko večji meri potrebuje posredovanje države za zagotavljanje dobrin,

ki neposredno vplivajo na življenjsko raven, kot visoko razvita, nasprotno pa visoko razvita družba potrebuje posredovanje države, celo na naddržavni ravni v zadevah, ki presegajo sposobnost zasebnega podviga. Pa tudi to se z razvojem spreminja. Deregulacija je zato proces, ki je izrazito podvržen družbenemu razvoju in zato ne predstavlja rešitve, ki bi bila enako neposredno uporabljiva niti za vse članice EU.

To pa seveda ne pomeni, da bomo z razvojem in naraščajočim bogastvom razvitih družb državo vedno manj potrebovali. Sedaj zgleda, da morda res manj na nekaterih klasičnih področjih oskrbe z dobrinami, ki vplivajo na kakovost zadovoljevanja neposrednih življenjskih potreb. Hkrati pa se z razvojem večja medsebojna soodvisnost, vedno večja je izpostavljenost motnjam vedno bolj zamotanih družbenih procesov, s tem potreba po regulaciji področij, ki se pojavljajo povsem nanovo in zlasti z zahtevami po večji kakovosti in večji odgovornosti.

Vložek, ki ga podjetje potrebuje za svoj končni proizvod, je zaenkrat v vedno večji meri odvisen od države. Zato so vprašanja, kako vplivati na vrednost in kvaliteto tega vložka, danes izrazito v ospredju. Če je pritisk za odličnost na strani gospodarstva vedno večji, je v povsem enaki meri nujen enak pritisk za odličnost na vsem področju, ki ga danes pokriva država. Brez odlične države tudi ni odličnega gospodarstva in ne visoke kvalitete življenja.

Naslednja značilnost sodobnega razvoja, navidezno v popolnem nasprotju s sedanjim stanjem potrošništva, ki kvaliteto življenja meri v glavnem samo z razpoložljivostjo materialnih dobrin in daje zato največji poudarek prav tej proizvodnji, je v tem, da je oz. bo kvaliteta življenja vse bolj odvisna od razpoložljivosti dobrin, ki nimajo materialne oblike in ne tržne vrednosti. Teh dobrin pa ne proizvaža, vsaj večinoma ne, gospodarstvo ampak država oz. od nje v veliki meri neodvisne organizacije in društva. To je zaenkrat bolj slika družbe, ki šele nastaja, ki pa terja od njenih nosilcev ali ustvarjalcev prav tiste lastnosti, ki jih danes spravljamo pod pojem odličnosti. V glavnem v gospodarstvu uveljavljena zahteva po odličnosti se danes razširja na celoten družbeni sistem, hkrati pa se tudi v obratni smeri širi na gospodarstvo z zahtevami po lastnostih, ki presegajo

pojem odličnosti v tehnološkem in tržnem pomenu.

Odličnost ni kategorija, ki bi bila samo v določenem odnosu z nekim konkretnim gospodarskim ciljem ampak postaja sistemska lastnost. (Op. O pojmu in vlogi sistemske lastnosti gl.npr. pri Zdravko Mlinar/ Henry Teune, Development and participation. Že samo s tehnološkega vidika nek visoko razvit in kompleksen mehanizem ne more delovati brez natančne notranje usklajenosti, natančno določenih razmerij in kakovosti sestavnih delov, točnega zaporedja posameznih funkcij, itd. Ne prenese zgolj približnosti enostavnih operacij. Toliko bolj je potrebna natančnost in predvidljivost delovanja sleherne sestavine visoko kompleksnega sistema, ki ga predstavlja sodobna družba. Tu gre za skupek cele vrste lastnosti, ki so nujne nosilec sleherne naloge in dejavnosti na kateremkoli mestu v sistemu. Spraviti vse te lastnosti pod skupen naziv odličnost je seveda zelo neopredeljen podvig; vsekakor pa kot označevalec za tisto sistemsko lastnost, brez katere visoko kompleksen sistem ne more delovati. Tako pojmovana odličnost, v nasprotju z izvornim pomenom pojma odličnosti, ne pomeni odstopanja od povprečnosti. Odličnost pomeni sinonim za povprečnost visoko razvitega sistema, ker brez tega enostavno ni sposoben delovanja. Tako pa pojem odličnosti, ki smo ga utemeljevali kot zahtevo po preživetju v sodobnem tekmovalnem gospodarstvu, dobiva novo širino. Ne samo zaradi tekmovalnosti. Gospodarski subjekt, ki ne dosega zahtev odličnosti, ne more uspevati v družbi, kjer je odličnost sistemska lastnost. Enostavno postaja nekompatibilen, nezdržljiv s stanjem družbe, v katero naj bi se vključeval.

Če smo uvodoma ugotovili, da sožitje različnih poti odličnosti nujno vodi do skupnega cilja in da je ta cilj lahko samo vrednost, ker se ne navezuje na nek neposreden projekt, je ta skupni cilj lahko le na svetovni ravni. Zaradi znanih dejstev, da zaradi informacijskih in tehnoloških možnosti svet postaja ne samo vse bolj povezana celota in da je tehnološko vse bolj obvladljiv, sledi, da je tudi notranje vse bolj soodvisen in tudi vedno bolj izpostavljen nevarnostim različnih motenj, ki imajo vedno svetovne razsežnosti. Če smo za družbo v državnih okvirih ugotovili, da je od kakovosti njenega upravljanja vedno bolj neposredno odvisna kakovost življenja v tej skupnosti in

tudi njen obstoj, sledi, da so v ospredju zahteve po tistih značilnostih nosilcev različnih funkcij, ki neposredno prispevajo k tem skupnim ciljem. To so tiste lastnosti, ki so nujne za integracijo družbe. Niso torej vezane na posamezno funkcijo ampak so splošne, vezane na sleherno dejavnost na kateremkoli področju in hkrati neodvisne od družbene hierarhije, torej kot sistemska lastnost zahtevana in pričakovana od nosilca najnižjega fizičnega opravila do nosilca najvišjih državnih funkcij. Tako se po tej poti vračamo k starim vprašanjem družbene integracije, ki so jih na sociološkem področju sprožili že klasiki sociologije. Od teh bi veljalo posebej opozoriti na Durkheima, ki je prehod od mehanske solidarnosti videl v vrednotah kot glavnem sredstvu organske povezanosti družbe. Te pa so prav v njegovem času v drugi polovici 19.stol. doživljale hudo krizo.

Čemu pravzaprav služi organska povezanost družbe in kakšen je odnos odličnosti do tega cilja? O prvem delu tega vprašanja so vsekakor potrebna nova spoznanja glede na spremembe, ki so nastale z razvojem in posebej z globalizacijo, (ki je le poseben vidik tega razvoja), drugi del tega vprašanja pa v svoji opredeljenosti zaostaja še posebej zato, ker prvi del tega vprašanja ni jasen. Če bi vrtali še naprej, se kot prvo zastavi vprašanje same smiselnosti in potrebnosti razvoja, ki mu običajno pripisujemo teleološki pomen in skoraj status najvišje vrednote, s sistemsko teoretskega vidika pa v bistvu pomeni samo prehod iz enega sistemskega stanja v drugo. Razvoj kot napredek je vedno vezan na vrednostna stališča, razvoj kot sistemska diferenciacija pa je način obstoja sveta, naravnega kot družbenega. Razvoj kot vrednota bo dobival v družbah z različnim kulturnim vzorcem in zlasti različno stopnjo tehnološkega razvoja in sposobnostjo zadovoljevanja potreb preživetja, različne odgovore, zato tudi različne odgovore glede poti, ki naj k temu cilju pripeljejo. V vsakem primeru je za doseg tega cilja nujno povezati posameznike v skladno celoto, ker je družba pač sestavljena iz posameznikov in na drugi strani posameznik brez družbe ne more preživeti. Povezanost posameznika v družbo je tako temeljno vprašanje, ki ga mora rešiti vsaka družba. Na različnih stopnjah razvoja, predvsem tehnološkega, bo zato odgovor posamezne družbe različen. Zato pa tudi različen odgovor glede lastnosti, ki so kot sistemske lastnosti nujne

za družbeno povezanost kot pogoju družbenega preživetja. Če tem lastnostim, potrebnim za družbeno povezanost damo skupno ime kot odličnost, sledi, da bo pojem odličnosti kot sistemski povezovallec (integrator) doživel različno vsebino v družbah na različni stopnji razvoja. Vedno in v vseh primerih pa bo navezan na svojo prvobitno funkcijo družbenega integratorja, v najnižje in najvišje razvitih družbah.

Na tem mestu analize je treba ponovno opozoriti na dejstvo, ki samo po sebi sledi iz dosedanjih ugotovitev, da odličnost kot sistem-
ska lastnost ni isto kot odličnost v tehnološkem pomenu. Kot splošna
sistemska lastnost je vezana na sleherno družbeno dejavnost in jo
mora imeti nosilec sleherne dejavnosti, ne nadomešča pa tehnološke odličnosti, ki je v neposredni zvezi s tako dejavnostjo in njen pogoj za dosego njenega cilja. Sistemska odličnost kot družbeni integrator neposredno služi obstoju družbe in njenemu razvoju, medtem ko tehnološka odličnost, še tako visoke stopnje, brez svoje integracijske funkcije zgublja svojo vrednost, ker ne prispeva k obstoju družbe in jo celo ogroža. V filozofskem jeziku je odličnost kot sistemska lastnost univerzalija, ki nima svoje lastne eksistence in se vedno veže na tehnološko odličnost, ta pa je kot funkcija v odnosu do končnega družbenega cilja, ki mu mora služiti sleherni dejavnost, brezpredmetna in celo protisistemska, če nima svoje integrativne sistemske lastnosti.

Za sodobno visoko razvito družbo sta značilna predvsem dva temeljna pojava, ki zadevata njeno integracijo. Na eni strani vrhunska stopnja individualizacije. Proces emancipacije je zajel več ali manj vsa področja posameznikove vezanosti na družbo in odvisnosti od nje. Posameznik terja in tudi dejansko uveljavlja svojo avtonomnost v odnosu do družbe, zahteva zase pravico do svoje lastne resnice, zanika sleherno avtoriteto, ki bi posegala v njegov lastni svet in v tem pogledu ne priznava omejitev, ki mu jih postavlja organizirana družba od države do vseh vmesnih stopenj, zahteva svobodo do države, do religije, ne priznava ne mitov, ne tolmačenja zgodovine izven okvirov svojega lastnega predstavnega sveta. To je pripeljalo do novega pojmovanja njegovega osebnega dostojanstva in osebnih pravic, ki so nedotakljive in zato celo iznad dosega države, ki mu

jih ne more omejiti niti s svojimi ustavnimi posegi. Neposredno so zavarovane s posebno deklaracijo na svetovni ravni. (Splošna deklaracija človekovih pravic, ZN 1948)

Na drugi strani s tem povezana kriza vrednot oz. celotnega vrednostnega sistema. Ljudem se je tako rekoč čez noč dvignil gmotni življenjski standard do višin, o katerih še pred nekaj desetletji niso mogli niti sanjati. Dotedanji svet vrednot je bil zgrajen za preživetje družbe sorazmernega pomanjkanja. Odstopanje od njegovih zapovedi in neupoštevanje omejitev, ki jih je terjal, je pomenilo ogroziti obstoj družbe in posameznika. Vrsta teh zapovedi in omejitev se je v družbi izobilja izkazala kot brezpredmetna ali celo neustrezna. V glavnem to velja za navodila praktičnega, vsakdanjega ravnanja, ne za vrednote, ki jih opredeljujemo kot nadčasovne in nedotakljive. Ker organskega prehoda v novi svet obilja ni bilo, se je površnemu, v gmotno potrošnjo zagledanemu posamezniku zamajal celotni vrednostni svet. Če se vrnemo k Durkheimu, se je s tem zamajal celotni sistem družbene integracije. Če se zamaje vrednostni svet, ki je glavni in najpomembnejši družbeni integrator, in če emancipacija posameznika pripelje tako daleč, da ne priznava nobene obvezujoče avtoritete, se družba znajde v krizi, zlasti krizi identitete. Ta je značilna za ves današnji najbolj razviti svet, posebej za Zahodno Evropo in Severno Ameriko. Kar se je nekoč smatralo kot vrлина, kot odličnost, je v mnogih primerih postalo predmet omalovaževanja in celo posmeha.

Prihajamo do čudne razdvojenosti modernega sveta. Na eni strani izjemna tekmovalnost za obvladovanje trga, ki zahteva vedno višjo raven tehnološke odličnosti kot pogoj za obstanek, na drugi strani duhovna kriza in brezsmiselnost potrošništva kot cilja samega po sebi. Odličnost kot sistemska lastnost postaja nepotrebna ali celo brezsmiselna, ker se izgublja njena organska povezanost s končnim ciljem družbe, njenim obstojem. To ustvarja dodatno grožnjo njenemu obstoju poleg v sistem vgrajene ranljivosti kot atribut visoke kompleksnosti. Ta visoko razvita družba je ogrožena v svojem jedru, ker zgublja svojo integrativno moč. Seveda gre za prehodno krizo, ne za razkroj vrednot. Še vedno se vzdržuje iz vrednostnega sistema, ki je nadčasoven, pa tudi iz vrednot, ki so lastne tržnemu

gospodarjenju. Biti pošten, izpolnjevati sprejete obveznosti, držati dano besedo, biti zanesljiv itd. so vrednote, ki so veljale doslej in od katerih je odvisen obstoj tudi sodobne družbe, posebej tržnega gospodarstva. Toda praznina, ki je nastala zaradi neustreznosti zapovedi in prepovedi sveta pomanjkanja v dobi izobilja potrošniške družbe, terja zapolnitev z etičnimi normami, ki bodo prilagojene novemu stanju. Zato bo tudi odličnost kot sistemska lastnost visoko razvitega sveta nujno morala dobiti novo oz. dodatno vsebino in novo opredelitev.

Ugotoviti kaj so tiste sistemske lastnosti, ki omogočajo integracijo družbenega sistema v razmerah današnje visoke razvitosti in kompleksnosti, pomeni v bistvu kompleksno analizo sodobne družbe, podobno kot so to za zrelo industrijsko družbo poskušali klasiki socioloških teorij (Durkheim, Toennies, Weber), za postindustrijsko (Parsons, Sorokin) in za sodobno (Luckmann, Berger, Bellah, Bourdieu, Wuthnow, Putnam). S tem je nakazana več ali manj šele smer, kam bo treba usmeriti prizadevanja za opredelitev pojma odličnosti kot ključnega pojma za sodobno sistemske integracijo. Pri tem je celo sam izraz odličnost lahko predmet teoretskih razhajanj, saj uporabljamo izraz odličnost za dve povsem različni področji, čeprav se v določenem smislu dopolnjujeta in celo prekrivata: za tehnološko odličnost kot zbir lastnosti potrebnih za uspešnost v tekmovanju posameznih projektov, in za odličnost kot sistemske lastnosti potrebno za družbeno integracijo.

Na posebno težavo zadenemo, če poskušamo to nalogo, ki ji še nismo kos niti na nacionalni ravni, zastaviti kot problem lastnosti potrebnih za integracijo na svetovni ravni. Po eni strani je svet nedvomno povezana celota in v mnogih vidikih dejansko tako tudi že deluje. Po drugi strani pa je kulturno, civilizacijsko in tehnološko razdeljen na skupnosti, med katerimi je ne samo velika razlika ampak po nekaterih mnenjih tudi možnost velikih konfliktov (Huntington). Formalne zasnove za institucionalno integracijo so praktično še v povojih (Združeni narodi.). A kljub vsemu je cela vrsta področij, in njih število stalno narašča, kjer so potrebne skupne rešitve. Ne samo na področju varnosti in obrambnih zadev, ki z gledajo posebno pereče, ampak tudi na področju blagovne menjave, financ in

denarništvu, ogroženosti okolja itd.

Da bi prihajalo do integracije na normativni osnovi, čeprav so poskusi v tej smeri precej opazni, zlasti s strani največjih držav, katerih število in moč naraščata, je kljub vsemu malo verjetnosti, da bi v bodočnosti ta vzorec prevladal. Ne v svetu in še posebej ne v Evropi.

Evropa se povezuje, in sicer kot organska nujnost. Odnosi med državami so od Westfalskega miru (1648) utemeljeni na moči, ki so jo najmočnejše države uveljavljale v svojo korist in si podrejale manjše in šibkejše. Lekcija dveh svetovnih vojn, ki sta se obe začeli v Evropi, je bila vendarle zadostna kot pot do spoznanja, da je Evropa entiteta s posebnimi skupnimi problemi, predvsem skupno kulturo, da je njen obstoj in nadaljnji razvoj zato odvisen od tega, da se tudi formalno poveže v samostojno skupnost in da mora povezanost njenih delov v novo celoto temeljiti na spoznanju in priznanju medsebojne soodvisnosti. Nobena članica te skupnosti ne more enostransko uveljavljati svoje volje na račun drugih, vse so iz lastnih interesov odvisne od obstoja celote in prav zato so v taki skupnosti ne samo sprejemljive ampak tudi potrebne male države, ki svoj obstoj ne temelje na fizični moči, ki je itak nimajo. Integralna vez te nastajajoče Evrope je spoznanje, da je skupni interes nad individualnim, da spada geslo »sacro egoismo della patria« samo še v muzej. Problem integracije pa je po svojem bistvu enak kot v nacionalni državi. Skupni interes ne zanika individualnega. Skupna Evropa se ne more uveljaviti kot nadstruktura, ki na račun skupnih evropskih interesov zanika individualnost svojih članov, kar je samo drugo ime za vrnitev na stari pretečeni vzorec.

Tu gre za dejanski prelom, ki je v globokem nasprotju s starim vzorcem medsebojnih odnosov. Novo stanje, točneje novi razvoj, pa nikakor ni še podprt z novimi miselnimi vzorci in spoznanji, pa tudi ne s sistemom vrednot, na katere se mora ta razvoj opreti. Podobno kot je ob potrošniški družbi nastala vrednostna praznina, ki je ni izpolnil novim razmeram prilagojen svet vrednot in novi miselni vzorci, potrebni za soočanje z izzivi spremenjenega sveta, tako se je tudi glede nastajanja nove Evrope ponovilo, kar se je dogajalo ob vseh družbenih spremembah v zgodovini, da je stari svet še za dolgo

preživel zunanje spremembe. Temu smo priča tudi ob prehodu iz komunizma v demokracijo. To je še posebej vidno tudi ob nastajanju nove Evrope. Stari vzorci nacionalnega egoizma se na mnogih področjih še kar naprej trdovratno vzdržujejo pri življenju.

Novi odnosi v Evropi nujno potrebujejo tudi nove etične vzorce, nova spoznanja podprta z novim vrednostnim svetom. Kakšen naj bo lik novega Evropejca, kakšen zbir njegovih intelektualnih in vrednostnih sestavin ga kvalificira kot osebo doraslo izzivom novega sveta in na drugi strani svetovljana? Tudi tu ne gre samo za državnika ampak za slehernega državljana. Evropskost in svetovljanstvo kot sistemska lastnost sta kot sistemska sestavina nujna slehernemu delcu sistema. Je to novo pojmovanje odličnosti kot univerzalije in kakšna bo njena vsebina?

Uporabljeni viri:

1. P.Berger/T.Luckmann, *The social construction of reality, A treatise in the sociology of knowledge* /Doubleday, N.Y.1966/
2. Emile Durkheim, *The division of labour in society*, NY.1933 (1893) *The free press*
3. Jean-Claude Guillebaud, *La refondation du monde* / Seuil, Paris 1999/
4. Samuel Huntington, *Trk civilizacij* (slov.prevodv vrsti publikacij, izvirno v *Foreign affairs* 1994)
5. Zdravko Mlinar/Henry Teune, *Development and Participation* obj.v *First international conference on Participation and management* /Dubrovnik 13-17.XII 1972
6. *Mednarodna listina človekovih pravic*, /Zbirka mednarodnih dokumentov, Lj.1995/